

Boekbespreking

Ivo Raemakers

Smit, J., 2004. De wespbijen (*Nomada*) van Nederland (Hymenoptera: Apidae). Nederlandse Faunistische Mededelingen 20 (2004): 33-125.

Na ruim 50 jaar is het dan eindelijk zover: een Nederlandstalige determinatiesleutel voor wespbijen. De publicatie, waarvoor Verhoeff begin jaren 1950 een eerste aanzet gaf, behelst inmiddels echter veel meer dan alleen een sleutel. De auteur geeft namelijk ook een globaal overzicht van de biologie, systematiek en verspreiding van wespbijen in het algemeen en bespreekt de 48 in de sleutel opgenomen soorten nog eens in detail. Toch blijft de determinatiesleutel natuurlijk het belangrijkste onderdeel van dit artikel. Naast de 44 in Nederland waargenomen soorten, zijn daarin ook 4 soorten opgenomen die tot dicht bij ons land voorkomen. Voorafgaand aan de sleutel wordt aangegeven wat belangrijke determinatiekenmerken zijn, hoe die bekeken moeten worden en hoe men daar bij het prepareren van dieren rekening mee kan houden. De sleutel is goed geïllustreerd en maakt naast morfologische verschillen ook regelmatig gebruik van verschillen in kleur. Dit laatste is enigszins opmerkelijk omdat eerder in de tekst wordt aangegeven dat kleur een nogal variabel kenmerk is. Het probleem lijkt echter goed ondervangen door variabel gekleurde soorten onder meer sleutelstappen op te voeren. Het belangrijkste winstpunt ten opzichte van sleutels die ik eerder heb gebruikt (Schmiedeknecht, 1930 en vooral Scheuchl, 1995), is het gebruik van genitaalkenmerken bij mannetjes. De bijbehorende genitaaltekeningen zijn gemaakt door G. Schulten en zijn een belangrijk hulpmiddel bij het onderscheiden van sterk gelijkende soorten als *N. flava* en *N. signata* of *N. sheppardana* en *N. furva*. Helaas zijn niet van alle soorten genitaaltekeningen opgenomen terwijl dit toch nog meer goede determinatiekenmerken zou hebben opgeleverd. Zo worden de mannetjes van de recent in Nederland verschenen *N. zonata* (niet voor niets de 'variabele wespbij') onderscheiden van *N. fulvicornis* op basis van de antennekleur (sleutelstap 79). Een kleine controle bij eigen materiaal leert echter dat het genitaal ook (juist?) duidelijke aanknopingspunten biedt.

Een verder belangrijk pluspunt is de aanzienlijke vergemakkelijking van de determinatie van Nederlands materiaal doordat de sleutel is opgesteld in het Nederlands en uitsluitend Noordwest-Europese soorten behandelt.

Zoals gezegd biedt het artikel meer dan alleen een sleutel. Onder de noemer biologie komt de parasitaire levenswijze van wespbijen aan bod, waarbij onder andere een overzicht wordt gegeven van in de literatuur vermelde gastheren en de waarschijnlijkheid van gastheerrelaties. Verder worden vliegtijd, gedrag en levenscyclus behandeld. Inhoudelijk vallen hierbij twee zaken op. Allereerst het feit dat wespbijvrouwtjes 2 eieren per gastheerbroedcel zouden leggen. In de mij ter beschikking staande boeken wordt dit afwijkende eilegggedrag verder niet expliciet vermeld en aangezien wespbijen niet zoveel eieren leggen lijkt het ook niet zo'n handige strategie. Misschien iets om nader te onderzoeken, temeer daar de bewering slechts wordt gestaafd met één Amerikaans onderzoek van Linsley & MacSwain uit 1955. Ten tweede lijkt bij de Nederlandse hymenopterologen (ook bij mezelf) de spelfout **cleptoparasiet/-** parasitisme algemeen ingang te hebben gevonden. Omdat het eerste deel van het woord van Griekse oorsprong is, dient het echter met een 'k' geschreven te worden: **kleptoparasiet** dus, net als **kleptomaan**.

Bij de systematiek wordt de positie van de wespbijen binnen de superfamilie Apoidea besproken. Het geslacht blijkt niet onder te verdelen in subgenera, maar wel zijn er duidelijke soortgroepen te onderscheiden. Deze soortgroepen worden in tabellen opgesomd onder vermelding van mondiale verspreiding en inheemse vertegenwoordigers. Ook zijn overzichten opgenomen met alle tot dusver bekende synoniemen van de inheemse soorten en de namen waaronder deze soorten in vroegere Nederlandse naamlijsten zijn opgenomen.

Bij de soortbeschrijvingen staat informatie over uiterlijk (inclusief foto's van alle vrouwtjes), verspreiding (inclusief recente verspreidingskaarten), gastheer, bloembezoek, biotoop, vliegtijd, bedreiging en eventuele taxonomische problemen. Het uiterlijk van beide geslachten wordt zeer uitgebreid besproken met name kleuring en de variatie daarin, beharing en oppervlaktestructuur (bestippeling, rimpeling). Mijns inziens is dit een zeer waardevolle aanvulling op de sleutel. In de sleutel komen immers slechts enkele kenmerken aan bod zodat de verdere beschrijving van het uiterlijk een belangrijke extra controlemogelijkheid biedt. De foto's van vrouwtjes zouden een vergelijkbare functie kunnen hebben. De habitus van dieren is immers nooit geheel in woorden te vangen, zodat foto's wel degelijk belangrijke aanvullende informatie bieden. Helaas zijn de foto's door een drukfout nogal vaag en hebben hun betekenis daardoor deels verloren. De bespreking van het bloembezoek had wat mij betreft beperkt mogen blijven tot afwijkend gedrag, zoals bij *N. armata* die net als de gastheer meestal op beemdkroon wordt waargenomen. Nu geeft het bloembezoek vooral een afspiegeling van algemene planten die bloeien in de vliegtijd en het biotoop van de wespbij. De biotoopbeschrijving zou daarentegen juist gebaat zijn bij een wat kritischer analyse. Nu is deze biotoopbeschrijving soms ten dele in tegenspraak met eerdere informatie. Zo wordt *N. argentata* genoemd als bezoeker van duifkruid, een plant die nooit voorkomt in blauwgrasland, het als enige vermelde biotoop. De oplossing is hier simpel. De gastheer van *N. argentata* is de op Dipsacaceae (duifkruid, blauwe knoop, beemdkroon) gespecialiseerde zandbij *Andrena marginata*. De planten volgend beslaat het biotoop van beide bijen dan ook niet alleen blauwgraslanden maar ook drogere, kalkrijkere schraalgraslanden. Een ander voorbeeld is *N. obscura*. Deze wespbij parasiteert bij de op wilgen vliegende *A. ruficrus*. Als enig biotoop wordt droge heide genoemd terwijl wilgen, afgezien van kruipwilg, juist vochtiger biotoop prefereren. Het is dan ook niet verwonderlijk dat enkele van de schaarse recente waarnemingen van *N. obscura* juist uit open broekbossen afkomstig zijn. Tenslotte wordt bij de beschrijving van de mate van bedreiging slechts de Rode Lijst status in Nederland en aangrenzende Duitse deelstaten vermeld. Het vermelden van de situatie omtrent

de gastheer zou hier in sommige gevallen extra informatie kunnen bieden. Een aantal soorten (bijvoorbeeld *N. rhenana* en *N. furva*) is namelijk zeer zeldzaam of uit Nederland verdwenen terwijl de gastheer nog meer of minder algemeen voorkomt. Anders dan bij de meeste wespbijen, is habitatvernietiging en -schaarste (voor de gastheer) in hun geval blijkbaar niet de belangrijkste verklaring voor hun zeldzaamheid.

Samenvattend geeft dit artikel zowel de gevorderde als de beginnende bijenliefhebber flink wat nuttige informatie. Wat de sleutel betreft bieden vooral de genitaaltekeningen een nieuwe invalshoek. Het gebruik van de Nederlandse taal, het beperkte aantal soorten en de goede illustraties maakt het nieuw-geïnteresseerden bovendien mogelijk, gemakkelijk kennis te maken met een deel van de inheemse bijenfauna. Gezien de gemiddelde leeftijd van onze werkgroep is dat geen onbelangrijk aspect. In dat kader is het tevens interessant te vermelden dat in eerste instantie getracht is de publicatie bij de Jeugdbondsuitgeverij uit te brengen. Het lijkt me een goed streven om op termijn inderdaad een bijentabel (liefst volledig) bij de jeugdbonden onder te brengen.

Al met al is deze publicatie een toonbeeld voor nog te verschijnen bijengenera-sleutels, waarbij het overigens wel valt te hopen dat die niet ook 50 jaar op zich laten wachten.

Literatuur

- Scheuchl, E., 1995. Illustrierte Bestimmungstabellen der Wildbienen Deutschlands und Österreichs. Band I: Anthophoridae. Eigenverlag, Velden.
Schmiedeknecht, O., 1930. Die Hymenopteren Nord- und Mitteleuropas. Verlag G. Fischer, Jena.